

ВІДГУК

доктора юридичних наук, старшого дослідника Пономарьової Тетяни Ігорівни на дисертацію Набієва Ботіра Пардаєвича «Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання домашньому насильству в умовах воєнного стану», представлену на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність дослідження. Проблема запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним із домашнім насильством є такою, що не втрачає своєї актуальності, не дивлячись на нові ризики та загрози, зумовлені повномасштабною агресією російської федерації проти України. Наразі в Україні існує низка комплексних стратегічних та програмних документів, які тим чи іншим чином скеровані на зниження кількісного та здійснення позитивного впливу на якісні показники таких суспільно небезпечних діянь. Одночасно із цим, не дивлячись на активну правотворчу діяльність, яка здійснюється за цим напрямом, кримінологічна ситуація щодо домашнього насильства може бути оцінена як негативна, що вказує на необхідність у консолідації зусиль вчених та практиків щодо виявлення та усунення традиційних та нових детермінант, які її зумовлюють. Вказане стосується не тільки порядку та якості здійснення правоохоронної діяльності, а і удосконалення кримінального законодавства в частині меж кримінальної відповідальності та покарання за кримінальні правопорушення, пов'язані із домашнім насильством.

Так, не можна залишити поза увагою те, що з моменту криміналізації у 2017 році домашнього насильства та низки інших суспільно небезпечних діянь, визнаних такими на міжнародному та європейському рівні більшість кримінально-правових норм, у яких встановлено кримінальну відповідальність за такі протиправні діяння майже не піддавались перегляду та актуалізації, а ті поодинокі зміни, які були внесені, здебільшого, пов'язані із потребою у доповненні санкцій новим видом покарання – пробаційним наглядом. Не до кінця ефективними та доцільними є і обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство, передбачені ст. 91-1 КК України. Відповідно, низька якість кримінально-правового забезпечення механізму

запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним із домашнім насильством аналогічним чином впливає на систематизацію заходів кримінологічного впливу.

Отже, наведене свідчить про те, що наразі визначення кримінально-правових та кримінологічних засад запобігання домашньому насильству в умовах воєнного стану є актуальним та своєчасним завданням.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація узгоджується з Конвенціями Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція, 2011 р.) й захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція, 2021 р.), а також виконана відповідно до Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021), Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року (постанова Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2021 року № 145), Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 р. № 454) й Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21 грудня 2020 р., протокол № 23).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 3 грудня 2021 року (протокол № 15).

Наукова новизна представлених результатів проведеного здобувачем дослідження. Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв'язку із вчиненням насильства в сім'ї. Предметом дослідження є кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання домашньому насильству в умовах воєнного стану. Метою роботи є теоретичне узагальнення та розв'язання комплексної науково-прикладної задачі запобігання домашньому насильству в

умовах воєнного стану за допомоги кримінально-правового й кримінологічного інструментарію з розробленням пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення практики діяльності правоохоронних органів й громадськості.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що дисертація є одним із перших комплексних монографічних досліджень, у якому реалізовано науково обґрунтований підхід до формування системи кримінально-правових і кримінологічних заходів запобігання домашньому насильству із визначенням практичних шляхів реалізації низки праксеологічних завдань в умовах воєнного стану.

У дисертації висунуто низку положень, нових для теорії кримінального права та кримінології. Заслужують на підтримку розроблені шляхи реалізації кримінологічної моделі загальносоціального запобігання домашньому насильству в умовах тривалого воєнного конфлікту та зростання соціальної напруги у суспільстві на основі міжсекторального підходу в Комплексній програмі запобігання домашньому насильству до 2030 року, яка поєднує правові, організаційні, виховні, інформаційні, медичні, соціальні та військові напрями й має стати дієвим інструментом забезпечення безпеки в родинному середовищі.

Видається доведеною доцільність запровадження у практику запобігання домашнього насильства кримінологічної методики стратегічного планування, яка охоплює тривалий період часу, як спосіб досягнення складної мети мінімізації насильницької злочинності в сім'ї та поетапне впровадження пріоритетних заходів визначених міжнародними й вітчизняними нормативно-правовими актами з розробленням та прийняттям програм і планів на обласному й місцевому рівнях.

Заслужує на підтримку розроблена кримінологічна модель упровадження спеціально-кримінологічних заходів запобігання домашньому насильству на прифронтових й деокупованих територіях інтегрованих до загальної системи безпеки громадян (груповий рівень), а також індивідуально-профілактичних заходів, які обумовлюються масовим переміщенням населення, впливом стресових чинників, деструкцією соціальних зв'язків, зниженням рівня

соціального контролю та зростанням психологічної напруги (особистісний рівень).

Ступінь обґрунтованості й достовірність основних наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації. Сформульовані дисертантом наукові положення, висновки і рекомендації є обґрунтованими. Обґрунтованість висновків підтверджуються достатньо ґрунтовною емпіричною базою, яку складають результати вивчення зведені матеріали аналізу 132 кримінальних проваджень, відкритих за ст. 126-1 КК України протягом 2022–2024 років у різних регіонах України; узагальнені результати опитувань, проведених серед 58 прокурорів, 138 слідчих та 284 працівників підрозділів превентивної діяльності, патрульної поліції Національної поліції України у Запорізькій, Дніпропетровській, Київській, Львівській, Миколаївській, Полтавській, Сумській та Харківській областях; аналітичні матеріали, зокрема звіти, узагальнення та статистичні дані МВС України, Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України; матеріали міжнародних інституцій, таких як Група експертів з дій проти насильства стосовно жінок і домашнього насильства (GREVIO), Дитячий фонд ООН (UNICEF), Європейський центр захисту прав людини (EHRAC) та ін.; результати діяльності громадських організацій, зокрема «Ла Страда – Україна», «Форпост», «Сильні» та інших, що спеціалізуються на питаннях захисту прав постраждалих від домашнього насильства.

Належною є методологічна база. Для досягнення поставленої мети та розв'язання визначених дослідницьких завдань у дисертації було використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів пізнання. До загальнонаукових методів належать: аналіз і синтез, індукція і дедукція, абстрагування, узагальнення, аналогія – для формування наукових висновків та інтерпретації результатів дослідження. До спеціальних методів віднесено: діалектичний – застосовувався для дослідження феномену домашнього насильства в його історичній еволюції, правовому регулюванні, взаємозв'язку з

іншими проявами протиправної поведінки, а також для аналізу детермінаційного комплексу; системний – дав змогу розглядати домашнє насильство як багаторівневий комплекс взаємопов'язаних елементів, виявити внутрішні зв'язки між ними; історико-правовий – використаний для дослідження етапів становлення та розвитку наукової думки, законодавчого забезпечення і правозастосовної практики щодо запобігання домашньому насильству; структурно-функціональний – застосований для визначення кримінологічної характеристики домашнього насильства в умовах воєнного стану та розроблення відповідних заходів запобігання; моделювання – був ключовим при формуванні кримінологічної моделі охорони сім'ї та захисту жертв домашнього насильства, підготовці висновків, загальних оцінок і пропозицій щодо вдосконалення законодавства та практики його застосування; логіко-юридичний – сприяв обґрунтуванню проєкту плану заходів у межах предмету дослідження; контент-аналізу – використовувався під час опрацювання емпіричних даних, отриманих з відкритих джерел (матеріалів Національної поліції України, прокуратури, громадських організацій), із подальшою кількісною та якісною обробкою й інтерпретацією; соціологічні (анкетування, інтерв'ювання, спостереження) – застосовані для збирання емпіричної інформації, вивчення думок респондентів щодо проблематики дослідження та оцінки ефективності заходів запобігання; статистичні – використані для обробки офіційної статистичної інформації, аналізу зібраних даних, виявлення тенденцій та рівнів поширення домашнього насильства.

Повнота висвітлення результатів дослідження в опублікованих працях. Основні положення дисертації опубліковано в шести наукових працях, серед яких три статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, три тези наукових доповідей на науково-практичних заходах.

Оцінка оформлення дисертації та академічної доброчесності. Дисертація відповідає вимогам чинного Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу

вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р. Оформлення дисертації здійснено відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України. Академічного плагіату та інших порушень правил академічної доброчесності не виявлено.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що матеріали дослідження використовуються у: *науково-дослідній роботі* – для подальших наукових досліджень проблем запобігання домашньому насильству та кримінальним правопорушенням пов’язаних з ним (акт Національної академії внутрішніх справ від 12 квітня 2025 р.); *діяльності Національної поліції України* – для розроблення та удосконалення відомчих і міжвідомчих нормативно-правових актів, а також підготовки методичних рекомендацій з питань організації ефективної системи запобігання домашньому насильству, забезпечення належного захисту прав і законних інтересів потерпілих; *освітньому процесі* – для підготовки підручників, лекцій, навчально-практичних посібників, методичних рекомендацій з навчальних курсів кримінального права та кримінології, що використовуються під час проведення різних форм навчальних занять і тренінгів у межах підготовки здобувачів освітнього ступеня «бакалавр» та «магістр» за спеціальністю 081 «Право», а також у системі підвищення кваліфікації працівників Національної поліції України (акт Національної академії внутрішніх справ від 12 квітня 2025 р.).

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації:

1. Дисертант вказує, що ним удосконалено наукові підходи до розуміння кримінального правопорушення пов’язаного з домашнім насильством як суспільно небезпечного діяння, передбаченого нормами Особливої частини КК України, що полягає у вчиненні фізичного, психічного, економічного або сексуального насильства відносно подружжя, колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних чи близьких відносинах.

Одночасно із цим, у постанові об'єднаної палати ККС ВС від 12 лютого 2020 року у справі № 453/225/19 (провадження № 51-4000кмо19)¹ визначено, що формулювання поняття «злочин, пов'язаний із домашнім насильством» є ширшим за поняття «домашнє насильство» у нормі ст. 126-1 КК і може полягати не лише у вчиненні цього злочину, а й в інших суспільно небезпечних діях, які мають ознаки домашнього насильства. Тому поняття «злочин, пов'язаний із домашнім насильством» не є відсилочним, у розумінні законодавця має комплексний характер й регламентується у різних сферах суспільних відносин. У контексті зазначеного «злочин, пов'язаний із домашнім насильством», на розсуд Суду, слід вважати будь-яке кримінальне правопорушення, обставини вчинення якого містять хоча б один із елементів, перелічених у ст. 1 Закону №2229-VIII, незалежно від того, чи вказано їх у відповідній статті (частині статті) КК як ознаки основного або кваліфікованого складу злочину.

Враховуючи наведену позицію Суду можна стверджувати, що запропоноване дисертантом поняття кримінального правопорушення, пов'язаного із домашнім насильством потребує доопрацювання, оскільки воно надмірно звужує зміст такого негативного соціального явища.

2. У роботі автор вказує, що ним удосконалено класифікацію кримінально-правових заходів реагування на прояви домашнього насильства у формі покарань, які можуть застосовуватися судами у межах санкцій норм Особливої частини КК України: не пов'язані з обмеженням волі (штраф; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, як окремо, так і в поєднанні з іншими видами покарання; громадські роботи; виправні роботи; покарання із застосуванням пробаційного нагляду); пов'язані з обмеженням волі (арешт; обмеження волі; позбавлення волі на певний строк; довічне позбавлення волі – за наявності кваліфікуючих обставин або у випадку вчинення особливо тяжких злочинів у межах сімейних відносин).

¹ Постанова об'єднаної палати ККС ВС від 12 лютого 2020 року у справі № 453/225/19 (провадження № 51-4000кмо19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87602679>

У цілому погоджуючись із запропонованою класифікацією, необхідно відзначити, що з 2023 року відповідно до Закону України від 23.08.2023 № 3342-ІХ «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» покарання у виді арешту може бути застосоване виключно до військовослужбовців. Враховуючи вказане, під час захисту дисертанту доцільно зупинитись на цьому питанні більш детально та додатково пояснити, яку категорію засуджених до покарання у виді арешту він розглядав та, якщо такими суб'єктами були військовослужбовці, доцільно визначити частоту призначення їм такого покарання за домашнє насильство або діяння, які із ним пов'язані.

3. Дисертант вказує на доцільність виокремлення в Особливій частині КК України окремого розділу, який би об'єднав кримінальні правопорушення, що посягають на інститут сім'ї, дитинства, материнства та батьківства. Такий розділ, на його думку, дозволить забезпечити комплексний, логічно впорядкований і послідовний підхід до кримінально-правового реагування на домашнє насильство в усіх його формах. Автор зауважує, що у межах запропонованого підходу важливо також забезпечити гармонізацію національного законодавства з міжнародними стандартами у сфері захисту прав людини, зокрема імплементувати положення Стамбульської конвенції в повному обсязі.

Проте вказана думка не є новою для науки кримінального права. Так, наприклад, у 2023 році про це вказувала К.М. Буряк²; аналогічна позиція також представлена членами робочої групи, залученої до розробки проєкту нового Кримінального кодексу України. Враховуючи вказане дисертанту під час захисту доцільно навести додаткові аргументи на користь своєї позиції, які б доповнювали думки вчених із цього приводу.

² Буряк К.М. Види кримінальних правопорушень у сімейно-побутовій сфері. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*. № 3 (2023). URL: <https://cuj.dnuvs.ukr.education/index.php/cuj/article/view/17>

4. Із урахуванням того, що предметом дисертаційного дослідження визначено не тільки кримінологічні, а і кримінально-правові засади запобігання домашньому насильству, автору було б доцільно приділити більшу увагу кримінально-правовій характеристиці досліджуваних видів кримінальних правопорушень, а міжнародному та зарубіжному досвіду запобігання, що варто було б зробити в окремому підрозділі/розділі дисертаційного дослідження.

Натомість в дисертації автором приділяється надто зосереджена увага генезису кримінальної відповідальності за домашнє насильство та окремим положенням міжнародних правових документів у підрозділі, присвяченому соціальній обумовленості кримінальної відповідальності за домашнє насильство в Україні (зокрема у цьому підрозділі автор ігнорує окремі традиційні підстави криміналізації); у підрозділі 1.3 приділяється увага виключно кримінально-правовим заходам реагування на прояви домашнього насильства, які фактично зведені до видів та розмірів покарань. Із урахуванням того, що кримінологічній характеристиці та заходам запобігання приділено два розділи, а кримінально-правовим, фактично, один підрозділ, можна констатувати наявність дисбалансу, який певним чином знизив якість дисертаційного дослідження.

Проте вказані зауваження носять дискусійний характер та не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Набієва Ботіра Пардаєвича «Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання домашньому насильству в умовах воєнного стану» відповідає вимогам чинного Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р., та є завершеною самостійною кваліфікаційною працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що розв'язують конкретну наукову проблему,

а її автор – **Набієв Ботір Пардаєвич** - заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право.

Офіційний опонент:

**Завідувач науково-дослідної лабораторії
з проблем запобігання кримінальним правопорушенням
Донецького державного університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук,
старший дослідник**

Тетяна ПОНОМАРЬОВА

Підпис Пономарьової Тетяни Ігорівни засвідчую

**Т.в.о. начальника відділу документування
службової діяльності**

Наталя ХОЗЛУ